

بررسی جرم ارتشا در قوانین ایران و مصر

محمدعلی خزیمه^۱

^۱ دکتری تخصصی حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران

نویسنده مسئول:

محمدعلی خزیمه

شماره ۱۶ / تابستان ۱۳۹۸ / ص ۷۲-۸۸
مجله علمی پژوهش در حقوق، فقه، فلسفه و الهیات (سال پنجم)

چکیده:

رشوه به عنوان یک پدیده ناپسند اجتماعی مورد تنفر عمومی است و قوانین بسیاری از کشورها با مجرمانه دانستن آن اقدام به وضع قوانین مجازات برای مرتکب رشوه نموده اند. در مقدمه کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، مصوب ۳۱ اکتبر ۲۰۰۳ میلادی نیز صراحتاً بیان شده است: «فساد دیگر یک موضوع داخلی نیست بلکه یک پدیده فراملی است که بر تمامی جوامع و اقتصادها تأثیر می گذارد و همکاری بین المللی را جهت جلوگیری و کنترل آن با اهمیت می نماید و پیشگیری و ریشه کنی فساد، وظیفه تمامی کشورها است» به همین خاطر در کنوانسیون ها و اسناد چندجانبه نظیر کنوانسیون مبارزه با فساد میان کشورهای آمریکایی مصوب ۲۹ مارس ۱۹۹۶، کنوانسیون حقوق کیفری در مورد فساد مصوب ۲۷ ژانویه ۱۹۹۹ و کنوانسیون حقوق مدنی در مورد فساد مصوب ۴ نوامبر ۱۹۹۹ به ضرورت مبارزه با فساد و رشوه اشاره شده است و در کشور ما نیز راهکارهای پیشگیری و مقابله با رشوه یا راهکارهای حقوقی-قانونی است. در این مقاله بررسی تطبیقی که از جرم ارتشا در حقوق کشورهای ایران و مصر به عمل آمد و مشخص شد که مقررات کیفری راجع به ارتشا در کشور ما نسبت به قوانین کشورهای مذکور دارای کاستی ها و خلاهای زیادی است.

کلید واژه: ارتشا، قوانین کیفری، جرم، ایران، مصر

۱- مقدمه

یکی از رویکردهای سیاست جنایی که در سال های اخیر بیشتر مورد توجه حقوقدانان کیفری و جرم شناسان قرار گرفته، پیشگیری از وقوع جرایم است. لطامت و هزینه های اقتصادی که ارتکاب جرایم مختلف بر دولتها بار نموده، آنها را بر آن داشته تا نسبت به اندیشیدن راهکارهایی جهت حذف این معضلات و هم زمان از بین بردن یا به حداقل رسانیدن ارتکاب جرایم با پیشگیری از وقوع آنها ترغیب شوند. پیشگیری غیر کیفری، خود به دو نوع پیشگیری اجتماعی و پیشگیری وضعی تقسیم می شود و هر یک اصول و شرایط خاص خود را دارد. در این میان پیشگیری وضعی که ناظر بر موقعیت های قبل از ارتکاب جرم و از بین بردن آنها به جهت حذف ارتکاب جرم است، با توجه به رویکردهای جدید در جرم شناسی و کیفر شناسی از جمله رویکرد مدیریتی خطر مدار به جرایم، دارای اهمیت بسیاری می باشد^۱ چرا که از رهگذر آن، می توان موقعیت های جرم زا و همچنین افراد دارای تمایلات مجرمانه را کنترل نمود. تعاریف متعددی از پیشگیری وضعی ارائه شده است که از جمله می توان آن را «تغییر در موقعیت های خاصی که احتمال ارتکاب جرم در آن زیاد است به منظور دشوار کردن، پر خطر کردن یا جاذبه زدایی برای کسانی که قصد ارتکاب دارند» تعریف کرد. به عبارت دیگر در پیشگیری وضعی که مبنای نظری آن در جرم شناسی، وضعیت ماقبل بزهکاری است، ما با فرایند گذار از اندیشه به عمل روبرو می باشیم و خواستار تغییر وضعیت مشرف بر ارتکاب جرم هستیم تا بدین وسیله فرایند گذار از اندیشه به عمل مجرمانه قطع و متوقف شود^۲ ارتشا از زمره ی جرایم قدیمی است که مخصوصاً در مورد قضات، در تمام جوامع بشری بصورت کم و زیاد وجود داشته است. «ویل دورانت ضمن تصویر اوضاع اجتماعی عصر الیزابت از وضع دلخراش عدالت و قانون در آن دوران سخن گفته و می نویسد: اکثریت قاطع مردم در گرداب ظلم و فساد غوطه ور بودند و از حق و عدالت خبری نبود. دادگاه ها به اتفاق و عموماً فاسد بودند. بدیهی است اگر باب رشوه گشوده شود قوانین درست نتیجه معکوس خواهد داد، زیرا اقویا هستند که قدرت بر پرداختن رشوه دارند و در نتیجه قوانین بازیچه تازه ای در دست آنها برای ادامه ظلم و ستم و تجاوز به حقوق ضعفا خواهد شد. به همین دلیل اگر در هر اجتماعی رشوه نفوذ کند، شیرازه آن اجتماع از هم می پاشد و ظلم و فساد و بی عدالتی و تبعیض در همه سازمانها نفوذ می کند و از قانون عدالت جز نامی باقی نخواهد ماند لذا در اسلام مسأله رشوه خواری با شدت هر چه تمام تر، مورد تقبیح قرار گرفته و محکوم شده است و یکی از گناهان کبیره محسوب می شود»^۳.

۲- مفاهیم

۲.۱- تعریف رشوه

۲.۱.۱- تعریف لغوی و اصطلاحی

در فرهنگ ها واژه « رشوه » در معانی گوناگونی به کار برده شده است. الف) معنای لغوی: رشوه اسم مصدر و به معنای کود و خاشاک است که کشاورزان برای آماده کردن زمین برای زراعت روی زمین پخش می کنند. وجه مناسبت این معنا با معنای اصطلاحی قانونی- که مرتکب آن بزه کار شناخته می شود این است که رشوه هم مرتشی را برای انجام منظور راشی آماده و مرتشی را به سوی راشی جلب می نماید.^۴ ب) معنای اصطلاحی

۱. مفهوم عام رشوه: در مجمع البحرین آمده است :

رشوه غالباً در اعطای چیزی به منظور ابطال حقی و یا احیای باطلی به کار برده می شود «

^۱- نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۸۸)، تقریرات درس جرم شناسی (پیشگیری)، دوره دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، نیمسال اول سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹ به کوشش محمد علی بابایی.

^۲- همان، ص ۷۵۳

^۳ ذولفقاری، ابوالفضل؛ ابراهیم سپهوند و محمدکاظم سپهوند، ۱۳۹۳، بررسی جامعه شناختی پدیده رشوه در ادارت دولتی (مطالعه موردی شهر تهران)، کنفرانس بین المللی مدیریت در قرن ۲۱، تهران، موسسه مدیران ایده پرداز پایتخت ویرا.

^۴ -۱ شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۷۷)، « حقوق کیفری اختصاصی»، ج ۳، تهران انتشارات ژوبین.

۲. مفهوم خاص: این مفهوم نیز از دو منظر قابل تفکیک است: فقهی و حقوقی.

۲-۱. فقهی: رشوه چیزی است که به حاکم شرع یا اشخاص اعطا می گردد؛ تا به نفع او حکمی صادر گردد و یا حکم مطابق خواست رشوه دهنده تنظیم کنند.

۲-۲. حقوقی: در ترمینولوژی واژه رشوه، در کتب حقوقی آمده است: از مجموع سخن لغت شناسان چنین بر می آید که: رشوه دادن مالی است به مأمور رسمی یا غیررسمی دولتی یا بلدی، به منظور انجام کاری از کارهای اداری یا قضایی ولو اینکه آن کار مربوط به آن مال را دریافت کند و یا شغل گیرنده مال نباشد. خواه مستقیماً به واسطه شخصی دیگر آن را بگیرد، فرق نمی کند که گیرنده مال، توانایی انجام کاری را که برای آن، رشوه گرفته را داشته باشد یا خیر و فرق نمی کند که کاری که برای راشی (دهنده رشوه) باید انجام شود حق او باشد یا نه، بر طبق قانون است یا نه.^۱

۲.۱.۲- تعریف قانونی

در کتاب ترمینولوژی حقوق راجع به واژه رشوه، آمده است:

از مجموع سخن لغت شناسان چنین بر می آید که: رشوه دادن مالی است به مأمور رسمی یا غیررسمی دولتی یا بلدی، به منظور انجام کاری از کارهای اداری یا قضایی ولو اینکه آن کار مربوط به شغل گیرنده مال نباشد. خواه مستقیماً آن مال را دریافت کند و یا به واسطه شخصی دیگر آن را بگیرد، فرق نمی کند که گیرنده مال، توانایی انجام کاری را که برای آن، رشوه گرفته را داشته باشد یا خیر و فرق نمی کند که کاری که برای راشی (دهنده رشوه) باید انجام شود حق او باشد یا نه، بر طبق قانون است یا نه.^۲

۲.۱.۳- تعریف فقهی

رشوه چیزی است که به حاکم شرع یا اشخاص اعطا می گردد؛ تا به نفع او حکمی صادر گردد و یا حکم مطابق خواست رشوه دهنده تنظیم کنند. (همان) به بیان کاملتر:

رشوه چیزی است که به قاضی داده می شود برای اینکه به نفع پرداخت کننده به باطل و برخلاف حق حکم نماید یا اینکه مال را پرداخت کند تا به نفع او حکم نماید، حق باشد یا باطل، یا این که مال را بدهد تا راه مخاصمه را به او بیاموزد تا بر خصم غالب آید.^۳

۲.۲- مقایسه رشوه با هدیه و جعل

قصد و انگیزه در اینکه عملی مصداق رشوه است یا هدیه، اثرگذار است. چرا که رشوه مال یا منفعتی است که شخص به مستخدم یا مأمور دولت یا مشابه آن می دهد تا به نفع او عمل کند؛ ولی هدیه عبارت از مالی است که شخصی به دیگری می دهد تا محبت و دوستی خود را ابراز نماید. از این رو:

- اگر کسی مثلاً مالی یا کالایی را به قصد انس، الفت و ابراز محبت بفرستد یا بدهد یا به قصد جبران محبت به شخص داده شود، به خصوص اگر این مال به افراد مستمند و نیازمند نه توانمند، داده شود مطلوب تر است. چنین اعطایی مصداق هدیه بوده و عمل پسندیده ای است؛ زیرا هیچ انگیزه ای جز تأکید محبت در میان نیست. در اینجا قصد هدیه دهنده، تطمیع یا تسریع یا ایصال به مطلوب شخصی یا اموری از این قبیل نیست.

- اگر کسی مالی یا کالایی را به شخصی، به رسم هبه و بخشش و تحت عنوان هدیه بدهد تا در ضمیر هدیه گیرنده اثر گذارد و محبت او را نسبت به خود جلب کند و در نتیجه به نفع او کاری انجام دهد؛ اعم از اینکه حکمی به حق یا باطل نماید یا اطلاعاتی را در اختیار او گذارد یا اینکه همان رشوه است، با این تفاوت که رشوه مستقیماً مشخص است، برای چه چیزی داده می شود؛ اما هدیه ایصال به مقصود، به صورت غیرمستقیم و از راه تحریک روانی و عاطفی فرد است (نراقی، ۱۳۶۶)

از همین روست که در روایات آمده است که هدیه بر سه قسم است:

«هدیه جبرانی، رشوه ای و تملق آمیز و هدیه به خاطر خدا»

در متون دینی مصداق هدیه منحصر به هدایای مادی نیست؛ بلکه در حدیثی آمده است که جبرئیل به پیامبر موارد زیر را اهدا کرد:

^۱ شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۷۷) «حقوق کیفری اختصاصی»، ج ۳، تهران: انتشارات ژوبین.

^۲ جعفری لنگرودی، محمدجعفر. «ترمینولوژی حقوق» تهران، نشر گنج دانش.

^۳ شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۷۷) «حقوق کیفری اختصاصی»، ج ۳، تهران: انتشارات ژوبین.

«سخن حکیمانه، پند و اندرز، صبر و شکیبایی، رضا و خرسندی، زهد، اخلاص، یقین و توکل»^۱

۳-پیشینه تحقیق:

رییس پور و مغفوری در سال ۱۳۹۴ در مقاله ای با عنوان «اهمیت تعلیم و تربیت اسلامی در برخورد با رشوه» بیان کردند که: از آنجا که دین اسلام دینی کامل و بدون نقص است و قرآن پس از گذشت سالها هنوز تحریف نشده است و با توجه به تعلیم آنکه راهگشایی برای زندگی بشر است از این رو می توان با کاوش در تعلیم آن و ژرفنگری در تعلیم آموزه های اسلام درمقابل انواع فساد مالی منجمله رشوه ایستاد. این مقاله از نوع تحلیلی - توصیفی میباشد که ابتدا در آن به تعریف، بررسی اهمیت تربیت اسلامی در دوران کودکی و نوجوانی، تعریف پدیده شوم رشوه و نحوه برخورد اسلام با رشوه و سپس نتیجه حاصل از تربیت در دوره های مختلف زندگی و ارتباط آن با رشوه مورد بررسی قرار میگیرد.

هوشمند و خزاییان در سال ۱۳۹۴ در مقاله ای با عنوان «بررسی تاثیر فساد (رشوه) بر حجم تجارت کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته ی منتخب با روش داده های تابلویی» بیان کردند که:

شاخص فساد از ویژگی کشورهای در حال توسعه می باشد لذا توجه به این شاخص ها در این کشورها مقایسه آن با کشورهای توسعه یافته حائز اهمیت است هدف این تحقیق مطالعه تطبیقی اثر شاخص فساد کشورها در حال توسعه و توسعه یافته و نیز اثرات سایر متغیرهای کلان تاثیرگذار بر حجم تجارت بین کشورهاست. برای این منظور با استفاده از روش داده های پانل و مدل اثرات ثابت؛ برا ی دوره زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۴ به بررسی این موضوع پرداخته شده است نتایج حاکی است که در هر دو گروه از کشورهای منتخب وجود فساد هم در کشور صادرکننده هم در کشور واردکننده کالا منجر به کاهش قابل توجه تجارت می شود. لذا این نتایج به تایید دیدگاه محققانی می پردازد که معتقدند فساد عاملی مضر است که سبب افزایش هزینه ی مبادلات و وجود ناکارایی در مبادلات می شود.

داودی در سال ۱۳۹۳ در مقاله ای با عنوان «جرم ارتشا ممکنه در طی تحقیقات مقدماتی از طرف ضابطین دادگستری» بیان کرد که: رشا و ارتشا گونه ای دیگر از اعمال مجرمانه و به عنوان دیگر یکی از پدیده های شوم اجتماعی است که درملی تحقیقات هر یک از پرونده های قضایی امکان وقوع آنها وجود دارد که البته شاید ساده و کم اهمیت به نظر آیند ولی در اصل سرنوشت و نتیجه نهایی هر پرونده ای را رقم می زند و بعضاً ممکنه خسارات مادیو معنوی جبران ناپذیری را به دنبال داشته باشد. در واقع در تمامی مراحل تحقیقات مقدماتی یک پرونده امکان رشا و ارتشا وجود دارد، چه از نظر نیروی انتظامی و چه پزشکی قانونی و چه بازرسان و کارشناسان و یا مستخدمین دادگستری و حتی در استعلامات دولتی و غیر دولتی امکان وقوع این جرم وجود دارد و در این مقاله به اون بخش از این جرائم می پردازیم که در حیطه وظایف نیروی انتظامی قرار دارند و هدف از این تحقیق، بیان این مشکلات و تخلفات و بیان راهکارهایی برای جلوگیری از بروز اینچنین تخلفات می باشد. که در نتیجه و با استناد به مواد قانونی و در طی تحقیق و مشورت با چند تن از افسران با تجربه آگاهی ویکی از کلانتری های منطقه ۱۱ تهران به نتایجی رسیدیم که می تواند در جلوگیری و یا به حداقل رساندن این تخلفات مفید و موثر باشد.

ذوالفقاری و همکاران در سال ۱۳۹۳ در مقاله ای «بررسی جامعه شناختی پدیده رشوه در ادارت دولتی (مطالعه موردی شهر تهران)» بیان کردند که:

فساد اداری در مفهوم کلام خود به مجموعه رفتارهای آن دسته از مردم و کارکنان بخش عمومی اطلاق می شود که در جهت تأمین خواسته های فردی خود، عرف و قوانین پذیرفته شده را نادیده می گیرند، لذا فساد اداری طیف گسترده ای از رفتارها را شامل می شود. در این پژوهش به منظور بررسی پدیده رشوه وعوامل مؤثر بر آن در ادارات دولتی و ارائه راهکارهایی برای کنترل وجلوگیری از این پدیده پرداخته شده است. جامعه آماری پژوهش سازندگان مسکن مناطق ۳ و ۶ شهر تهران می باشد که به منظور انجام کارهای اداری مربوط به ساخت وساز به ادارات دولتی مراجعه کرده اند، که با استفاده از پرسشنامه نیمه ساخت یافته ومصاحبه به جمع آوری اطلاعات پرداخته، روش تحقیق این پژوهش کیفی ودرمبنای نظری اندیشمندانی چون پارسونز، ترنی و دیگران استفاده شده است. نتایج بدست آمده نیز نشان می دهد که افراد به دلایل مختل شخصیتی واجتماعی، مقررات وقوانین پیچیده وخشک عدم نظارت ومدیریت صحیح،نداشتن اطلاعات کافی از عواقب کار ورواج زیاد رشوه وعادی شدن آن در ادارات اقدام به دادن وگرفتن رشوه می کنند.

^۱ صدیق نژاد، حمیدرضا و سعید صدیق نژاد، ۱۳۹۴، بررسی تطبیقی جرایم رشا و ارتشا در حقوق کیفری ایران و کنوانسیون بین المللی مبارزه با فساد،

نخستین کنگره بین المللی حقوق ایران، تهران، مرکز همایشهای توسعه ایران،

صالحی و اعظمی در سال ۱۳۹۳ در مقاله ای با عنوان « رابطه بین شفافیت با رشوه گیری و کسب و کار آسان » بیان کردند که: این مقاله قصد دارد خلا موجود در ادبیات مکتوب در رابطه بین شفافیت با رشوه گیری و کسب و کار آسان را بیان می کند. اهمیت شفافیت در رسیدن به رشد در تجارت بینالملل و تفاوتهای موجود بین روندهای غیرشفاف و فساد در تجارت بین الملل، کانون توجه این مقاله است. برای برپایی یک چارچوب بر مبنای سطوح شفافیت، ما ماتریسی را ایجاد کردیم که شفافیت هر کشور را بر اساس سهولت کسب و کار و سطوح رشوه گیری دسته بندی میکند. چهار استراتژی متفاوت بر مبنای سناریوهای متفاوت شفافیت در تجارت بین الملل شرح داده شدند. نتایج نشان می دهند که افشای اطلاعات برای تضمین شفافیت کفایت نمی کند و نظارت بر شفافیت باید ارتقا یابد.

باقی در سال ۱۳۹۰ در مقاله ای با عنوان « تأثیر رشوه در واپس گرایی جامعه » بیان کردند که: در این نوشتار به بررسی ابعاد و جوانب مختلف پدیده رشوه و ارتشاء پرداخته شده است. پدیده ای که در طول تاریخ در جوامع مختلف به اشکال و شیوه های مختلف ساری و جاری بوده است؛ اما جریان چنین پدیده ای، دلیل بر مجاز و مورد تأیید واقع شدن آن نیست و در هر عصری لازم است مصادیق و جلوه های ظهور آن، متناسب با عصر و نسل؛ مورد تأمل و تدقیق مجدد قرار گیرد و به پیامدها و علل بروز آن، پرداخته و در جهت رفع و دفع آن چاره اندیشی شود. در این مقاله، به موضوع رشوه از بعد دینی و اجتماعی (اقتصادی، سیاسی، اداری و مدیریتی، قضایی و حقوقی، فرهنگی) و تأثیر آن در واپس گرایی جامعه، با توجه به محورهای مذکور پرداخته شده است. در تنظیم و تدوین محتوای این نوشتار متناسب با موضوعات مطروحه هم به منابع مراجعه شده است؛ هم به شیوه مصاحبه، از دیدگاه های مدیران و کارمندان آگاه استفاده شده است، به ویژه در شناسایی ریشه های رشوه، پیامدهای آن و راههای برون رفت از این پدیده نکویده، نتیجه نهایی این تحقیق این است که در کنار رصد، شناسایی و کنترل عوامل مؤثر بیرونی باید با دو عامل جهل و ضعف ایمان به عنوان ریشه های اصلی و درونی شیوع رشوه مقابله جدی و اساسی صورت گیرد و بدون این رویارویی تبعیض، فقر و فساد از جامعه رخت بر نمی بندد.

۴-مقایسه تعریف حقوقی ارتشا در مصر و ایران

رشوه دادن و رشوه گرفتن از زمره جرائم علیه آسایش عمومی می باشد که باعث سلب اعتماد مردم نسبت به نظام اجرایی و اداری، از بین رفتن زمینه رقابت سالم و فاسد شدن مامورین دولتی می شود. به همین دلیل تقریباً، تمامی کشور ها قوانینی را جهت مبارزه با این پدیده اختصاص داده اند.

در رابطه با جرم انگاری رشوه خواری در قوانین و مقررات کشورها، دو نظام متفاوت وجود دارد. در نظام اول که به نظام دوگانگی رشوه معروف است، رشوه به منفعل (ارتشا) و فعال (رشا) تقسیم میشود. رشوه منفعل یا سلبی زمانی محقق می شود که کارمند دولت منفعت و مزیتی را به طور مستقیم یا از طریق شخص ثالث، اقدام به ارائه ی پیشنهاد یا وعده یا مبادرت به دادن مزیت یا منفعتی به کارمند دولت می کند. با نگاهی به قوانین جزایی کشورمان در این خصوص میتوان در یافت که کشور ما هم با تفکیک جرائم رشا و ارتشا نظام دوگانگی جرم رشوه را پذیرا گشته است. این مطلب را به صراحت می توان از ماده ۵۹۲ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ درخصوص جرم انگاری رشا و از ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ که به جرم انگاری و تعریف ارتشا پرداخته است استنباط کرد.

در کشور انگلستان نیز همین رویکرد پذیرفته شده است و قانونگذار در بخش ۱ قانون ارتشا مصوب ۲۰۱۰ به جرم انگاری رشا و در بخش ۲ همین قانون به جرم انگاری ارتشا پرداخته و این جرایم را مستقل محسوب نموده است.

نظام دوم، نظام وحدت جرم رشوه خواری است. در این نظام رشوه خواری، جرم واحدی است که مرتکب آن کارمند دولت می باشد. و فقط او فاعل و مرتکب اصلی این جرم محسوب می شود. و راشی فقط شریک یا معاون در جرم رشوه خواری می باشد. از نظر قائلین به این نظام این کارمند دولت است که با قرار گرفتن رشوه موجب سلب اعتماد عمومی و لکه دار شدن شرافت وظیفه عمومی می گردد.

و عمل ارتكابی توسط راشی، صرفاً ترغیب یا تحریک به ارتکاب جرم بوده است. به همین دلیل نمی توان او را همانند کارمند، مرتکب اصلی جرم ارتشا محسوب نمود.

کشور مصر با عدم تفکیک جرم رشوه به سلبی و ایجابی، از زمره کشورهایی است که دارای نظام وحدت جرم رشوه خواری هستند. بنابراین در این کشور جرم مستقلی تحت عنوان رشا وجود ندارد. این مطلب را میتوان از توجه به مواد ۱۰۳ و ۱۰۳ مکرر قانون عقوبات فهمید.

با مطالعه و بررسی قوانین موجود در حقوق کیفری ایران ارتشا را میتوان به معنی دریافت وجه یا مال یا سند پرداخت یا تسلیم مالی به طور مستقیم یا غیر مستقیم از سوی مامورین دولتی اعم از قضایی و اداری یا شهرداری ها یا نهادهای انقلابی و به طور کلی قوای سه گانه و همچنین نیرو های مسلح یا شرکت های دولتی یا سازمان های دولتی وابسته به دولت و یا مامورین به خدمات عمومی خواه رسمی یا غیر

رسمی جهت انجام دادن یا انجام ندادن وظایف مربوط به اداره یا سازمان محل اشتغال آنها دانست. در حقوق مصر طبق مواد ۱۰۳ و ۱۰۳ مکرر قانون عقوبات، ارتشا به معنای درخواست، قبول یا گرفتن وعده یا هدیه ای از طرف کارمند دولت برای انجام دادن یا انجام ندادن امری که مربوط به وظایف او می باشد، آمده است و فرقی نمی کند که کار مورد تقاضا واقعا جز وظایف کارمند باشد یا او ادعا کند یا اشتباها معتقد باشد که جز وظایف مختص به او می باشد.

۵- ادله حرمت رشوه در فقه

۵.۱- کتاب

آیاتی از قرآن کریم که دلالت بر حرمت رشوه می کنند عبارت است از آیهی ۴۲ و ۶۲ سورهی مائده، آیه ۱۸۸ سورهی بقره و آیهی ۳۳ سورهی توبه که ما به خاطر اختصار تحقیق به بیان و تفسیر دو آیه اکتفا می کنیم.

۱- آیهی ۴۲ مائده: «سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ». شأن نزول آیهی شریفه در وصف علمای یهود آمده که یکی از ویژگی های آنان حرام خواری بوده است که از آن حرام خواری تعبیر به (سحت) نموده است و مراد رشوه است با توجه به روایات فراوانی که از ائمه ای اطهار (ع) در تفسیر این آیه رسیده سحت را به معنای رشوه دانسته و یا حداقل آن را از معانی و مصادیق مهم سحت ذکر می کنند امین الاسلام در مجمع البیان در تفسیر این آیه سحت را به معنای رشوه دانسته است.^۱ آن گاه روایاتی که مرحوم طریحی در مجمع البحرین آورده است را ذکر می کند که برای سحت مصادیق زیادی ذکر شده است ولی در روایتی تنها مصادیق سحت را رشوه ذکر کرده است سکونی از امام صادق (ع) و آن حضرت از پدرانش و آنان از امیر المؤمنین (ع) نقل کرده که فرمودند: «السحت ثمن الميته و ثمن الكلب و ثمن الخمر و مهر البغي و الرشوة في الحكم و اجر الكاهن».^۲

لذا جای هیچ شکي باقی نمی ماند که حداقل یکی از مصادیق مهم سحت رشوه است.

۲- آیهی ۱۸۸ سورهی بقره که خداوند می فرماید: «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»

مال یکدیگر را به ناحق نخورید و کار را به قضاات نیفکنید که به وسیله رشوه پاره ای از مال مردم را بخورید با اینکه شما بطلان دعوای خود را می دانید طریحی در مجمع البحرین (تدلو) به دو معنا آمده است ۱- قوله تعالی: (و تدلو بها الى الحكام) ای تلقوا حکومت الاموال فی الحکام) یعنی نباید داوری را نزد حاکمان ظل برد تا به ناحق حکم کنند ۲- وفي الصحاح: (تدلو ابها الى الحكام) یعنی الرشوة یعنی به حکام و قضاات رشوه ندهید.^۳

در کتاب تفسیر المیزان علامه طباطبایی در خصوص کلمه (ادلأ) آورده است: (لادلأ) که مصدر (تدلو) است به معنای در چاه کردن دلو برای آب کشیدن است و منظور از آن در این آیه رشوه دادن به حاکمان می باشد که کنایه ای لطیفی براین مطلب است که حکم مورد نظر رشوه دهنده را به منزله ای آب ته چاه قرار داده تا به وسیله رشوه از آن بیرون کشیده می شود بنابراین مجموع این آیه یک حکم است و آن نهی از اینکه رشوه دهنده و رشوه گیرنده با یکدیگر سازش کنند و اموال مردم را به ناحق بخورند.^۴

خلاصه و نتیجه ای که از بحث آیات بدست می آید این است که باتوجه به اینکه این آیات صفت زشت و ناپسند حرام خواری را از ویژگی یهودیان ذکر می کند و مسلمانان را از این عمل زشت باز می دارد اگر روایات فراوانی که از ائمه هدی (ع) در تفسیر این کلمه ذکر نموده اند را در نظر بگیریم روشن می شود که رشوه از مصادیق بارز سحت است و چون سحت به معنای حرام است پس رشوه نیز حرام خواهد بود.

۵.۲- سنت

روایات که در باب رشوه ذکر شده به دو دسته کلی تقسیم می شوند که در دسته اول عموماً از رشوه به عنوان سحت و کفر و شرک به خدا و یا

^۱ (مجمع البیان، ۲: ۲۰۴).

^۲ (بحار الانوار، ۱۰۴: ۲۷۲-۲۷۳).

^۳ (مجمع البحرین، ۱: ۱۴۵).

^۴ (تفسیر المیزان، ۲: ۵۲).

غلول تعبیر شده است ویژگی این دسته از روایات آن است که بیشتر از ائمه اطهار (ع) نقل شده‌اند و بیشتر علما این روایات را مستفیضه می‌دانند و یا حداقل به روایات صحیحیه از آنها یاد می‌کنند اما دسته‌ی دوم روایاتی هستند که عاملان رشوه را مورد لعن خدا و رسولش قرار می‌دهند اینک به چند نمونه از روایات اشاره می‌گردد دسته‌ی اول روایات:

۱- «سالت ابا جعفر علیه السلام عن الغلول فقال: كل شی غلّ من الامام فهو سحت و اكل مال الیتیم و شبهه و السحت انواع كثيرة منها اجور الفواجر و ثمن الخمر و النبیذ و المسكر و الربا بعد البینه فامّا الرشأ فی الحكم فان ذلک الکفر بالله العظیم و برسوله.»^۱

عمار بن مروان از امام باقر علیه السلام درباره غلول پرسیدم حضرت فرمود: هر چیزی که خیانت به امام باشد حرام است و خوردن مال یتیم و مانند آن سحت است و سحت انواع بسیاری دارد... اما رشوه در حکم کفر به خدا و رسولش است. منظور از کفر در این جا بی‌اعتقادی و بی‌ایمانی نیست بلکه منظور شدت و عظمت گناه است.

۲- سکونی از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که آن حضرت فرمود: «السحت ثمن الميته و ثمن الكلب و ثمن الخمر و مهر البغی و الرشوة فی الحكم و اجره الکاهی»^۲

۳- اصبح بن نباته از امیر المؤمنان علیه السلام نقل می‌کند که: «یما وال احتجب عن حوائج الناس احتجب الله عنه يوم القيامة و عن حوائجه و ان اخذ هدية کان غلولاً و ان اخذ الرشوة فهو مشرک»^۳

اما دسته‌ی دوم روایاتی که عاملان رشوه را مورد لعن خدا و پیامبرش قرار داده‌اند که به صورتهای ذیل می‌باشد:

۱- «الراشی و المرتشی و الماشی بینهما ملعونون»^۴

۲- «لعن الله الراشی و المرتشی و الرأش الذی یمشی بینهما»^۵

۳- «لعن رسول الله الراشی و المرتشی و الرأش»^۶

۴- «لعن رسول الله الراشی و المرتشی»^۷

۵- «لعنة الله على الراشی و المرتشی»^۸

۶- «لعن الله الراشی و المرتشی و الرأش»^۹

۷- «لعن الله الراشی و المرتشی و ما بینهما یمشی»^{۱۰}. بیشتر این دسته از روایات از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده‌اند لذا در کتب روایی شیعه و سنی ذکر شده‌اند. از آن جایی که این روایات در کتب معتبر روایی و فقهی وارد شده و علمایی چون شیخ طوسی و ابن ادریس و صاحب مفتاح الکرامه و صاحب جواهر و دیگران به آن استناد کرده‌اند اهمیت و اعتبار آن مورد تایید قرار گرفته است و شبهه‌ای در اعتبار و ارزش این روایات باقی نمی‌ماند. پس روایات به صراحت بر حرمت رشوه دلالت دارند بعضی از این روایات نص بوده و هیچ گونه احتمال خلاقی در آن داده نمی‌شود و لذا همه علمای اسلامی از فرقه‌ها مذاهب مختلف برای اثبات حرمت رشوه به این روایات استناد کرده‌اند.

^۱ (تهذیب الاحکام، ۶: ۳۶۸).

^۲ (تهذیب الاحکام، ۶: ۳۶۸).

^۳ (وسائل الشیعه، ۱۷: ۹۴ ح ۱۰).

^۴ (بحار الانوار، ۱۰۴: ۲۷۴).

^۵ (کنز العمال، ۶: ۱۱۴).

^۶ (مجمع البحرین، ۱: ۱۸۴).

^۷ (جواهر الکلام، ۲۲: ۱۴۵).

^۸ (کنز العمال، ۶: ۱۱۳).

^۹ (عروة الوثقی، ۳: ۲۱).

^{۱۰} (سفینه البحار، ۳: ۵۲۳).

۵.۳- اجماع

یکی دیگر از ادله‌ای که فقها در اثبات حرمت رشوه به آن استناد کرده‌اند اجماع فقهای امامیه و بلکه اجماع مسلمانان است اما بیان نظر فقهای که در حرمت رشوه به اجماع استدلال فرمودند.

- ۱- شهید ثانی در مسالک می‌فرماید: «همه‌ی مسلمین بر حرمت رشوه بر قاضی و عامل اتفاق دارند»^۱
- ۲- فیض کاشانی می‌فرماید: «حرام است بر قاضی گرفتن رشوه به اجماع و نصوص»^۲
- ۳- بحرانی در شرح بر مفاتیح الشرایع می‌نویسد: «حرمت رشوه از مسائل ضروری دین ماست که بوسیله اجماع و نصوص ثابت است»^۳
- ۴- مقدس اردبیلی در شرح ارشاد الاذهان در ادله‌ی حرمت رشوه می‌فرماید «دلیل این حرمت، عقل است و نقل و اجماع».^۴
- ۵- صاحب ریاض چنین می‌فرماید: «پرداخت رشوه و گرفتن آن به خاطر حکم کردن حرام است به اجماع و سنت مستفیضه»^۵
- ۶- صاحب جواهر ادعای هر دو نوع اجماع را دارند و می‌فرمایند: «رشوه حرام است بر گیرنده آن به خاطر هر دو قسم اجماع (محصل و منقول) و به خاطر نصوص».^۶

نتیجه‌ی بحث: شیعه گرچه اجماع را یکی از ادله‌ی اربعه می‌داند ولی اجماع بما هو اجماع دلیلی بر اعتبارش نیست مگر کاشف از رأی معصوم (ع) باشد در موضوع مورد بحث گرچه ادعای اجماع شده است ولی با وجود آیات قرآنی و روایات فراوان این اجماع جنبه‌ی مؤید بودن را دارد و به اصطلاح اجماع مدرکی است که ناشی از دلیل کتاب و سنت می‌باشد به هر حال اجماع جنبه‌ی تأیید دارد و حکمی بر خلاف سایر ادله از خود ابراز نمی‌کند و حجیت آن هم به قول معصوم بر می‌گردد.

۵.۴- عقل

عقل چهارمین دلیل بر استنباط احکام فقهی است آنچه مشهور علما به آن معتقدند این است که عقل در استنباط حکم شرعی در طول کتاب و سنت و اجماع قرار دارد نه در عرض آنها ابن ادریس در سرائر می‌نویسد: «فاذا فقدت الثلاث: الكتاب و السنة و الاجماع فالعقل هو المستند في المسائل الشرعية عند المحققين المباحثين عند مأخذ الشريعة التمسك بدلیل العقل فيها»^۷ لذا اگر از عقل به عنوان دلیل حرمت رشوه استفاده می‌شود به عنوان تأیید است زیرا قبلاً برای اثبات حرمت رشوه از کتاب و سنت و اجماع استفاده شده است اما نکته‌ی قابل ذکر این است که اگر رشوه از احکام امضایی اسلام باشد ارزش عقل در اثبات حرمت رشوه بسیار زیاد خواهد بود چرا که مبنای حکم امضایی عقل و عرف عقلاست. احکام شرعی در اسلام یا امضایی‌اند یا تأسیسی، احکام تأسیسی احکامی هستند که شارع آنها را تأسیس کرده است و قبل از اسلام وجود نداشته است و به حکم شرع در دین قرار گرفته است مانند احکام خمس و انفال و... ولی احکام امضایی احکامی هستند که قبل از ظهور اسلام در بین مردم و جوامع مختلف وجود داشته و مردم مطابق آن عمل می‌کردند و عقل و بنای عقلا آن را لولا الشرع درک می‌کند و اسلام نیز آن را پذیرفته است مانند بسیاری از عقود و معاملات که شارع مقدس مهر تأیید بر آنها نهاده است. «آن جایی که رشوه دادن و رشوه گرفتن معمولاً برای ابطال حق و رسیدن به هدف غیر قانونی و نامشروع صورت می‌پذیرد و عقل قباحت آن را درک می‌کند درک حسن و قبح ذاتی افعال در روایات به عقل نسبت داده شده است لذا علامه حلی در شرح تجرید الاعتقاد خواجه نصیر طوسی می‌فرماید: «ان الحسن والقبح امران عقليان»^۸ پس

^۱ (مسالک الافهام، ۴: ۱۳۱)

^۲ (مفاتیح الشرایع، ۳: ۲۵۱)

^۳ (انوار الالامع فی الشرح مفاتیح الشرایع، ۱۴: ۵۰)

^۴ (مجمع الفائدة و البرهان، ۱۲: ۴۸ و ۴۹)

^۵ (ریاض المسائل، ۱۵: ۵۳)

^۶ (جواهر الکلام، ۴۰: ۱۳۱)

^۷ (السرائر، ۱: ۴۶)

^۸ (کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، ۳۲۷).

عقل خوبی عدل و بدی ظلم را اصالتاً درک می‌کند و وقتی حق کسی که از آن اوست از دستش روده شود، چیزی که او مستحق آن است و قانوناً یا شرعاً به او تعلق دارد از طریق رشوه از او سلب شود ظلم خواهد بود که عقل قباح آن را درک می‌کند پس درک قباح رشوه قبل از آنکه یک امر شرعی باشد یک مسئله‌ی عقلی است به این جهت این امر سخت مورد مخالفت افراد قانونمند و عقلای هر جامعه در هر عصری قرار می‌گیرد.

۶- ادله اداری و اخلاقی منع دریافت رشوه در دستگاه های دولتی

۶.۱- نظم عمومی

«نظم عمومی» به عنوان یک «قاعده برتر» شناخته می‌شود و شهروندان به طور ضمنی با پذیرش {یا عدم رد} تابعیت خود، به طور ضمنی انقیاد در برابر آن را می‌پذیرند. اختلال در نظم عمومی در ۲ جلوه فعل یا ترک فعل می‌تواند بروز کند. هر جا و به هر شکلی که تأمین نیازهای اساسی قطع گردیده یا تعرضی به روند برخورداری از حقوق شهروندی صورت پذیرد، نظم عمومی جامعه مختل شده است بعنوان نمونه حق دادخواهی و حق مراجعه به مقامات قضایی یک قاعده مربوط به نظم عمومی و یک فعل است که به هر شکلی، ممانعتی در اجرای این حق صورت گیرد، نظم عمومی نقض و یک ترک فعل صورت گرفته است. تفریط یا ترک فعل پیرامون «نظم عمومی» کاربردی وسیع دارد، بدین معنا که در هر جا که یک نیاز اساسی جامعه نقض یا انکار شود، اعم از اینکه رعایت این نیاز بر اساس قرارداد باشد یا عرف یا به حکم قانون، و اعم از اینکه این نیاز برای حفظ مال باشد یا امور غیرمالی، نظم عمومی مختل می‌شود.^۱ باید توجه داشت که اختلال در نظم عمومی عملی است ارادی که می‌تواند ماهیتی مدنی - کیفری داشته باشد.

۶.۲- منع سوء استفاده از مقام و موقعیت شغلی

هرگونه سوء استفاده از مقام و موقعیت اداری کارمند دولت که موجبات تضییع حقوق معنوی یا مادی دولت یا سایر اشخاص را فراهم نماید تخلف محسوب می‌گردد.

۱- اعمال و رفتار خلاف شئون شغلی یا اداری:

هر فعل یا ترک فعلی که مغایر با شئون شغلی یا اداری مستخدم دولت است مشمول این بند قرار می‌گیرد، با این توضیح که ممکن است مستخدم دولت مرتکب فعلی گردد که به حیثیت شغلی وی خدشه وارد شود و یا عملی انجام دهد که شان اداری و صنفی وی را زیر سؤال برد اعمالی همچون سرقت، کلاهبرداری، دادن رشوه، کشیدن چک بلامحل و یا اشتغال به کارهایی که حیثیت شغلی او را خدشه دار سازد مصادیقی از اعمال و رفتار خلاف شئون شغلی هستند.

۲- نقض قوانین و مقررات مربوط:

چنانچه کارمند دولت با علم و عمد قوانین و مقررات مربوط به شغل خود را در مقام اجراء نادیده بگیرد مرتکب تخلف شده است.

۳- ایجاد نارضایتی در ارباب رجوع یا انجام ندادن یا تاخیر در انجام امور قانونی آنها بدون دلیل:

هرگاه کارمند دولت وظایف محوله خود را در ارتباط با ارباب رجوع انجام نداده و یا تعدداً در انجام این وظایف تعلل یا تأخیر نماید و هیچ گونه دلیل و یا توجیه قانونی نیز نداشته باشد عمل وی مصادیق تخلف فوق است.

۴- ایراد تهمت و افترا و هتک حیثیت:

هرگاه کارمند دولت دروغ و یا عمل مجرمانه ای را به شخص حقیقی نسبت دهد و به توهین و هتک حیثیت افراد مبادرت نماید متخلف محسوب می‌شود.

۵- اخاذی:

چنانچه کارمند دولت به قصد تصاحب مال افراد به نفع خود یا دیگری مبادرت به تهدید مالی، جانی یا شرفی فرد یا افرادی نماید مشمول این تخلف قرار می‌گیرد.

^۱ پزشکیپور، محمدکریم، ۱۳۹۳، ارتشاء آفتی برای اخلاق حرفه ای، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای

۶- اختلاس:

برداشت و تصاحب اموال دولتی یا اشخاص توسط کارمند دولت که بر حسب وظیفه به وی سپرده شده به نفع خود یا دیگری، مصداق اختلاس است.

۷- تبعیض یا اعمال غرض ورزی یا روابط غیراداری در اجرای قوانین و مقررات نسبت به اشخاص:

منظور از تبعیض این است که کارمند دولت برای اجرای قوانین در ارتباط با اشخاص که حائز امتیازی برابر باشند، بدون دلیل موجه یکی را بر دیگری ترجیح دهد، هم چنین اظهار نظر مغرضانه کارمند دولت در ارتباط با افراد مشمول این بند قرار می گیرد.

۶.۳- اخلاق حرفه ای

اخلاق حرفه ای را به نوعی همان اخلاق سازمانی یا به عبارتی مجموعه ای از اخلاق سازمان و اخلاق کار می دانیم. زیرا اخلاق سازمان، مسئولیت های اخلاقی افراد را در بر می گیرد. سازمان متشکل از افرادی است. که بر اساس شغل خود، مسئولیت هایی را در قبال کارکنان و غیر کارکنان پذیرا می باشند. با ورود به هر سازمان، به رفتار ویژه آن سازمان پی می بریم. این رفتار در کارکنان سازمان نیز قابل مشاهده بوده و از آن یاد می شود. این فرهنگ چارچوبی را تعریف می کند که از آن به عنوان « فرهنگ سازمانی » به عنوان به آن سازمان اطلاق می شود و باعث می شود که میان گروه ها و سازمان ها تعصب « اصول اخلاق حرفه ای » کار و وظیفه ایجاد شود به نوعی که هر فرد احساس مسئولیت در قبال وظیفه ی خود داشته و سعی بر آن دارد که وظیفه خود را به بهترین نحو انجام دهد.^۱

اخلاق حرفه ای به سازمان کمک می کند تا در هر شرایطی عملکرد اخلاقی خود را حفظ نموده و باعث شکل گیری کارهای گروهی قوی و افزایش بهره وری شود. این ابزار به نوعی رفتارهای کارکنان را در راستای اهداف و ارزش های سازمان، کنترل و هدایت می کند. به طور کلی مسئولیت های اخلاقی سازمان در قبال محیط را اخلاق حرفه ای می نامیم که مسئولیت های اخلاقی فردی را در حرفه و کار نیز در بر می گیرد.

۷- مجازات جرم ارتشاء

مجازات مرتکبان جرم ارتشاء، با گذشت زمان شدید و شدیدتر شده است و این شدت و افزایش، نشان می دهد که جرم مذکور همواره و متأسفانه در حال گسترش بوده است. مجازاتها بنا به مقام و موقعیت و درجه مأموران دولتی و حکومتی و همچنین شدت و ضعف جرم ارتكابی به لحاظ مبلغ و حدود تخلف تعیین شده است که برای بررسی دقیق تر، باید به مواد مربوطه مراجعه کرد. مجازات پیشبینی شده که عبارت اند از: زدن شلاق، جریمه نقدی، اخذ مال مأخوذه مصادره اموال مذکور به نفع دولت، حبس از شش ماه تا ۱۵ سال یا حبس ابد، انفصال از مشاغل دولتی و عمومی و در برخی موارد که مربوط به برهم زدن نظم اقتصادی جامعه است یا اهمیت جرم بسیار بالاست، حتی مجازات اعدام نیز در نظر گرفته شده است. البته در این صورت، ممکن است عنوان جرم تغییر یافته و با نام دیگری مثل "افساد فی الارض" به مجازات گیرنده یا گیرندگان اقدام شود. البته این شدت مجازات به خاطر کسانی که با تشکیل یا رهبری شبکه چندنفری، در نظم جامعه و نظام اقتصادی اخلاخل کنند، اعمال خواهد شد.

۸- بررسی قانون جدید مبارزه با رشا و ارتشا در انگلستان

قانون جدید مبارزه با ارتشا در انگلستان در آوریل سال ۲۰۱۰ به تصویب رسید و از سال ۲۰۱۲ در این کشور به اجرا در می آید. هدف از تصویب این قانون، مبارزه موثرتر با رشا و ارتشا است تا بدین وسیله حکومت قانون، حفظ سلامت نظام اقتصادی و مدیریت بر عملکرد اشخاص حقوقی و سلامت نظام اداری به شکل بهتری تضمین شود.

براساس این قانون، چهار گروه از افعال جرم انگاری شده اند:

۱- رشوه دهی به دیگران (موضوع فصل اول قانون)

پیشنهاد یا عرضه امتیازات مالی یا غیرمالی به دیگری به منظور انجام وظایف یا امور محوله به شکل غیرصحیح یا دادن پاداش به دیگری برای

^۱ بسطامی، رجب و صادق طاهائی، ۱۳۹۳، شناسایی ابعاد اخلاق حرفه ای و اثرات آن بر بهبود عملکرد مدیران با رویکرد اسلام، همایش مدیریت تحول در

سازمان ها با رویکرد علوم رفتاری، تهران، موسسه نیروی تدبیر ایرانیان.

انجام ندادن وظایف خود به شکل صحیح، جرم محسوب می‌شود.

۲- جرایم مربوط به رشوه‌گیری (موضوع فصل دوم قانون)

دریافت یا قبول امتیاز مالی یا غیر مالی برای انجام وظایف یا امور محوله به طریق ناشایست و خلاف عرف و قانون، جرم محسوب می‌شود. وظایف و امور محوله از جمله عبارتند از: هر گونه وظیفه‌ای با ماهیت خدمت عمومی، هر فعالیتی که مرتبط با شغل متصدی دولتی باشد و همچنین هر فعالیتی که در جریان انجام خدمت کارمند شاغل در بخش عمومی انجام می‌شود و نیز هر فعالیتی که با واسطه یا بدون واسطه به وسیله گروهی از مستخدمین انجام می‌شود، خواه در داخل مرزها یا در خارج از کشور باشد، از این جمله است.

۹- مجازات‌های مصرح در قانون جدید انگلستان

مرتکبین چنانچه شخص حقیقی باشند، حداکثر به ۱۰ سال حبس محکوم می‌شوند. (این مدت از ۷ سال در قانون قدیم به ۱۰ سال افزایش یافته است).

سازمانی که بر اساس این قانون مجرم شناخته شود، در معرض مجازات‌های مالی نامحدود است. همچنین باید ایراد لطمه به شهرت و اعتبار سازمان و تبعات بعد از آن (بی‌اعتمادی کارگزاران مالی نسبت به سازمان و مدیریت آن) را هم به عواقب ارتکاب این جرم افزود. به علاوه، احتمال وقوع دعاوی مسوولیت مدنی علیه مدیران به دلیل نبود نظارت کافی بر دستگاه تحت نظرشان نیز وجود دارد.

۱۰- بررسی کاستی‌های قوانین مرتبط با رشا و ارتشا در نظام حقوقی ایران

در نظام حقوقی ایران، هر چند در مواردی به دلیل وجود سمت دولتی مرتشی (رشوه گیرنده)، مجازات‌های انتظامی از قبیل اخراج، بازنشستگی یا انفصال از خدمات دولتی علاوه بر مجازات‌های عمومی جرم، به وی اعمال می‌شود (قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۷۲/۹/۷ با اصلاحات بعدی) و یا در مواردی به دلیل مشاغل خاص متهم، این مجازات‌ها تشدید می‌شود (مواد موضوع فصل یازدهم قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۸۲/۱۰/۹)، اما در بیشتر موارد، رسیدگی به جرم رشا و ارتشا تابع ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۶۷/۹/۱۵ و مواد ۵۸۸ تا ۵۹۴ قانون مجازات اسلامی است. آن‌چه از مجموع مقررات یاد شده برداشت می‌شود این است که تلاش مقنن بر آن بوده است تا براساس میزان رشوه دریافتی و نیز براساس مقام رشوه گیرنده، مجازات را تشدید کند. به همین دلیل است که مجازات راشی (رشوه دهنده) همواره بین ۶ ماه تا سه سال است اما مجازات مرتشی (رشوه گیرنده) بر حسب میزان رشوه دریافتی و مقام وی می‌تواند بین ۶ ماه تا سه سال (حداقل) و ۵ سال تا ۱۰ سال (حداکثر) متغیر باشد. به علاوه، چنانچه متهمان به نحو شبکه‌ای و گروهی اقدام به اخذ رشوه کنند، مجازات حبس آنها بین پانزده سال تا ابد خواهد بود. متأسفانه نظام حقوقی ایران رشوه دادن به مقامات رسمی بیگانه را جرم انگاری نکرده است. اما شاید مهم‌ترین ضعف نظام حقوقی ایران در مقایسه با قانون جدید مبارزه با ارتشای انگلیس، پیش‌بینی نکردن مجازات برای اشخاص حقوقی است. در نظام حقوقی ایران، پیش‌بینی مسوولیت کیفری و به تبع آن مجازات اشخاص حقوقی، غیرمعمول و تعریف نشده است؛ در موارد بسیار معدودی هم که رویه قضایی اقدام به تسری پاره‌ای اقدامات پیشگیرانه کیفری نسبت به اشخاص حقوقی کرده است، این اقدامات بدون اتکا به پشتوانه قانونی مناسب و بیشتر از روی ابتکار شخصی بوده که مورد اعتراض قاطبه حقوقدانان واقع شده است. در حال حاضر در نظام حقوقی ایران بیشترین میزان دست اندازی قانون به اشخاص حقوقی، مجازات مدیر عامل یا هیات مدیره (حسب مورد) به سبب جرائم ارتكابی توسط اشخاص حقوقی است. این در حالی است که در حال حاضر بیشترین و بالاترین میزان ارتكاب رشا در رابطه اشخاص حقوقی با دستگاه‌های دولتی و عمومی رخ می‌دهد. باید پذیرفت مجازات عوامل اجرایی اشخاص حقوقی در حالی که خود شخصیت حقوقی (که منتفع اصلی از منافع حاصل از جرم است و در عمل از مجازات اعمال شده بر اشخاص حقیقی ضرر چندانی نمی‌بیند) پابرجاست، نه تنها مخالف اصل شخصی بودن مجازات‌هاست بلکه فاقد اثر بازدارنده بر سایر مرتکبین نیز هست. شایسته است نظام حقوقی ایران با الهام از قوانین جدید کشورهایی که از لحاظ سلامت دستگاه اداری در جایگاه مطلوب‌تری به سر می‌برند، نسبت به تسری مجازات‌های مالی نسبت به اشخاص حقوقی اقدام کند و دست کم آنها را به دلیل نداشتن ساز و کار مناسب داخلی برای جلوگیری از ارتكاب این جرم، مسوول بداند تا به این ترتیب قوانین مربوط به مبارزه با رشا و ارتشا کارایی بیشتری بیابد. در خاتمه نمی‌توان انکار کرد که حسابداران و حسابرسان از طریق ایجاد ساز و کارهای داخلی مناسب با هدف سلامت مالی و به ویژه با نظارت و ردیابی وجوه استفاده شده در ارتكاب جرم رشا، قادر به ایفای نقش موثری در جلوگیری از ارتكاب این جرم توسط شخصیت‌های حقوقی هستند.

۱۱- بررسی عنصر مادی جرایم رشا و ارتشا در قوانین ایران و مصر

عنصر مادی جرایم رشا و ارتشا عموماً در سه ماده: ۱- ماده (۵۹۲) قانون مجازات اسلامی ۲- ماده (۵۹۰) قانون تعزیرات: ۳- ماده (۳) قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری مصوب سال ۱۳۶۷، مورد توجه قرار می‌گیرد. با بررسی این موارد ملاحظه می‌گردد عملیات فیزیکی لازم برای تحقق جرم رشا عبارتند از:

۱- دادن مال یا وجه یا سند پرداخت وجه به طور مستقیم یا غیرمستقیم؛

۲- انجام معامله صوری با مبلغ غیر واقعی.

همین اعمال برای تحقق جرم ارتشا عبارتند از:

۱- قبول کردن مال یا وجه یا سند پرداخت وجه به طور مستقیم یا غیرمستقیم؛

۲- انجام معامله صوری با مبلغ غیر واقعی.

صرف دادن مال یا سند پرداخت وجه برای تحقق جرم رشا کافی نیست، بلکه جرم در صورتی تحقق پیدا می‌کند که مرتشی مال یا وجه یا سند را اخذ نماید. به عبارت بهتر، صرف دادن مال یا سند پرداخت یا وجه بدون اخذ طرف مقابل، عمل «دادن» تحقق پیدا نکرده؛ بلکه در حد پیشنهاد باقی مانده است. در مورد معامله نیز همین وضعیت حاکم است. معامله طبق مقررات قانون مدنی با «ایجاب و قبول» منعقد می‌گردد. صرف اقدام راشی، یعنی پیشنهاد برای وقوع معامله و حتی ایجاب معامله کافی نیست؛ زیرا معامله‌ای واقع نشده است، در صورتی که مرتشی ایجاب راشی را قبول کند، معامله تحقق پیدا کرده و در آن زمان می‌توان عنصر مادی جرایم رشا و ارتشا را تام محسوب نمود.

مشکل از اینجا ناشی می‌شود که در حقوق ایران، صرف پیشنهاد یا در مورد ماده (۵۹۲)، صرف ایجاب معامله، برای تحقق جرم رشا کافی نیست؛ زیرا «دادن» همراه با «اخذ کردن» مفهوم پیدا می‌نماید و چنانچه در پی «دادن»، «اخذی»، صورت بگیرد، «دادن» تحقق پیدا نکرده و در حد پیشنهاد باقی مانده است. وجود ایجاب با «قبول» دارای اعتبار حقوقی است و صرف ایجاب، معامله محسوب نمی‌شود، لذا در این موارد می‌توان گفت، فرایند تحقق جرم در حد شروع به جرم است.^۱

بر اساس «قانون عقوبات» مصر، رشوه دادن و گرفتن در مورد «موظف عمومی»؛ یعنی کارمند دولت، پیش‌بینی شده است. لیکن برخلاف قانون ایران که تنها قبول نمودن به معنی «اخذ» مال را شرط تحقیق رشا دانسته است، «قانون عقوبات» مصر، رکن مادی جرم را عبارت از هریک از سه فعل «درخواست»، «قبول» یا «اخذ» وعده یا هدیه‌ای برای دیگری می‌داند. «درخواست» عملی یک جانبه از سوی مرتشی می‌باشد که بدون نیاز به قبول شدن از سوی طرف مقابل، موجب تحقق عنصر مادی جرم ارتشا از لحاظ قانون مصر می‌گردد. از سوی دیگر، «قبول» مستلزم وجود ایجاب یا پیشنهادی از سوی طرف و «اخذ» نیز به معنی دریافت عملی هدیه داده شده از سوی طرف مقابل می‌باشد.

براین اساس طبق مقررات کشور مصر، جرم رشا و ارتشا هر کدام ممکن است بدون ارتباط با دیگری به طور تام صورت گیرد؛ زیرا صرف «پیشنهاد» بدون قبول دیگری و بدون رد و بدل شدن مال، جرم تام رشا یا ارتشا است. (حسب مورد، یعنی اینکه پیشنهاد دهنده چه کسی باشد). حال آنکه در حقوق ایران، حتی توافق به اخذ مال نیز کافی نیست؛ بلکه جرم زمانی ارتکاب یافته محسوب می‌گردد که مال یا وجه یا سند پرداخت، اخذ شده باشد. و در وضعیتی که عنصر مادی جرم وقوع معامله است، صرف وقوع معامله بدون رد و بدل شدن مورد معامله برای وقوع جرم کافی است؛ زیرا در ماده (۵۹۰)، «خریداری گردد» را کافی دانسته است و صرف قبول معامله، سبب ایجاد تملک می‌گردد و تحویل مورد معامله، شرط صحت آن نیست، مگر در مورد معاملات خاص.

این ارتباط و وابستگی نزدیک بین جرایم رشا و ارتشا در حقوق ایران، در مواردی تحقق یکی را منوط به تحقق دیگری دانسته است و سبب تلازم آنها گردیده؛ ولی این تلازم همیشگی نبوده و در مواردی نیز بدون اینکه راشی یا مرتشی مسئولیت کیفری داشته باشند، ممکن است طرف مقابل مسئولی باشد. حال محدوده این ارتباط تا چه حدی است، موضوع بحث ذیل می‌باشد.

۱۲- مقایسه مقررات راجع به رشوه خواری در ایران و مصر

هر چند که در حقوق انگلستان در طول قرن‌ها مقررات جزایی راجع به رشوه تنها مقامات دولتی و عمومی را در بر می‌گرفت و رشوه در امور

^۱ - نوری سامانی، سیاوش، ۱۳۹۵، مصادیق فساد اداری از جمله اختلاس و رشوه خواری، سومین همایش بسترهای فساد مالی و اداری در نظام حقوقی ایران

با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی، میبد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد،

غیردولتی تحت شمول قانون مدنی بود، لیکن باتوجه به این که این گونه کارها برای عامه مردم نیز ضررهایی را در بر دارد، مثلاً این که آنها مجبور به پرداخت پول بیشتری برای اجناس شده و از یک رقابت سالم محروم می‌مانند، پس از اقدامات اشخاص و نهادهای مختلف، از جمله کمیته کمیسیون‌های سری اتاق بازرگانی لندن، پارلمان دخالت کرد و باتصویب بخش (یک) "قانون جلوگیری از فساد" مصوب سال ۱۹۰۶ عاملی را که برای انجام یا عدم انجام عملی در رابطه با کار یا شغل شخص اصیل، هدیه یا مابه‌ازایی را برای خود یا دیگری، از شخص دیگری می‌پذیرد یا تحصیل می‌کند، یا قبول می‌کند که بپذیرد و یا شروع به تحصیل آن می‌کند، مجرم محسوب کرده است. باید توجه کرد که واژه "عامل" در معنی محدود آن به کار نمی‌رود، بلکه هر کسی را که برای دیگری کار می‌کند، در بر می‌گیرد. واژه "اصیل" نیز کارفرما را در بر می‌گیرد و بنابراین، وجود نوعی رابطه استخدامی یا نمایندگی ضروری است.^۱

در پاسخ به این سوال که آیا مقررات راجع به رشوه خواری یا مقرراتی مشابه آن را باید در مورد کارکنان بخش خصوصی نیز اعمال کرد یا خیر؟ گاهی گفته می‌شود که خطر رشوه خواری از سوی یک کارمند بخش دولتی، با توجه به این که کار وی به بخش عظیمی از مردم ربط پیدا می‌کند، بسیار بیش از خطر انجام این کار از سوی یک کارمند بخش خصوصی (که وظیفه‌ای در قبال کل جامعه بر عهده ندارد) است و در صورت تسری دادن این جرم به بخش خصوصی، از اهمیت نمادین آن کاسته می‌شود. در پاسخ به این نظر می‌توان اظهار داشت که تفکیک بین بخش خصوصی و بخش دولتی هیچ گاه چندان روشن نبوده است و امروزه بسیاری از وظایفی که به طور سنتی دولت‌ها متصدی انجام آن بوده‌اند، به بخش خصوصی واگذار شده است. از اموری مثل تامین آب و برق و گاز و مخابرات و سایر خدمات عمومی که بگذریم، حتی در برخی از کشورها انجام اموری مثل اداره زندان‌ها نیز بر عهده بخش خصوصی می‌باشد. نادرستی تفکیک بین کارکنان بخش خصوصی و بخش دولتی در جایی بیشتر نمایان می‌شود که کار واحدی را هم بخش دولتی و هم بخش خصوصی انجام می‌دهد. یک مثال در این مورد فعالیت‌های آموزشی یا بانکداری است که معمولاً هر دو بخش دولتی و خصوصی در آن فعالیت دارند، یا مثلاً "در مورد اداره زندان‌ها، در ایالت کوئینزلند استرالیا اداره بخشی از زندان‌ها به بخش خصوصی واگذار شده، در حالی که برخی دیگر از زندان‌ها را مأموران دولتی اداره می‌کنند. حال براساس چه استدلال معقولی می‌توان رشوه خواری را در مورد کارکنان زندان‌های تحت نظر دولت ارتشا محسوب کرد، ولی این کار را در مورد کارکنان زندان‌های تحت نظر بخش خصوصی جرم ندانست؟

ممکن است گفته شود که باید این جرم را شامل تمام کسانی کرد که به انجام یک وظیفه عمومی می‌پردازند، اعم از این که در بخش خصوصی یا دولتی به کار اشتغال داشته باشند. هرچند که این برخورد از برخورد اول مناسبتر به نظر می‌رسد، لیکن خود این اشکال را دارد که منظور از وظایف عمومی که به عامه مردم ارتباط پیدا می‌کند، چندان روشن نیست. مثلاً آیا فعالیت‌های یک شرکت سهامی عام را که همه مردم می‌توانند سهام آن را خریداری نمایند، می‌توان تحت شمول این عنوان دانست؟ معمولاً در دفاع از عدم شمول مقررات راجع به رشوه به کارکنان بخش خصوصی به این نکته اشاره می‌شود که فساد این افراد، در مقایسه با کارکنان بخش دولتی، ضرر کمتری را به جامعه وارد می‌کند. هرچند که این سخن را نمی‌توان با قاطعیت رد کرد، ولی صحت همیشگی آن نیز مورد تردید است. برای مثال، در جریان بانک تری کانتیننتال در استرالیا مبلغ دو میلیون دلار کمیسیون غیرقانونی پرداخت شده بود که آثار بسیار سویی را بر اعتماد مردم نسبت به فعالیت‌های تجاری بر جای گذاشت.^۲

بدین ترتیب، می‌توان به طور خلاصه اظهار داشت که جامعه باید بتواند بر صحت عمل کارکنان بخش دولتی و خصوصی اعتماد کند و نباید تصور کرد که تنها فساد کارکنان بخش دولتی زیانبار است. پس باید مقررات راجع به رشوه خواری و نیز اخذ کمیسیون‌های غیرقانونی را به همه کسانی که انجام وظایفی را - چه در بخش دولتی و چه در بخش خصوصی - بر عهده دارند، اعمال کرده و سپس این موضوع را بر عهده قاضی گذاشت که در تعیین میزان مجازات، عندالاقضاء، سمت و مقام دولتی شخص را در مدنظر قرار دهد. راه دیگر آن است که سمت دولتی فرد در خود قانون به عنوان یک کیفیت مشدده محسوب شود، آن چنان که ماده ۱ "قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری" مصوب سال ۱۳۶۷ در مورد کلاهبرداری که از زمره کارکنان دولت می‌باشند، چنین کرده است.

شبهه چنین برخوردی "در قانون عقوبات" مصر مشاهده می‌شود که عمل ارتشا را در صورتی هم که از سوی کارمندان بخش خصوصی انجام

^۱ - فاضل یزدی، علی و فاطمه احمدیان، ۱۳۹۶، تبعات فساد و رشوه خواری در کسب و کار بین المللی، دومین همایش بین المللی افق های نوین در علوم

مدیریت و حسابداری، اقتصاد و کارآفرینی ایران، تهران، انجمن افق نوین علم و فناوری،

^۲ DISCUSSION PAPER ON MODEL CRIMINAL CODE (AUSTRALIA) CHAPTER ۳: BLACKMAIL, FORGERY, BRIBERY AND SECRET COMMISSIONS (JULY ۱۹۹۴) P.۶۵

گیرد. جرم - لیکن آن را از درجه جنحه، به جای جنایت - محسوب نموده است، بدون این که از لحاظ عناصر مادی و روانی تفاوت قابل ذکری بین جرم جنایی ارتشا (قابل ارتکاب از سوی کارکنان دولت) و جرم جنحه ارتشا (ارتكابی از سوی کارکنان بخش خصوصی) وجود داشته باشد. اتاق بازرگانی می‌تواند در جهت حفظ حقوق بخش خصوصی و صاحبان تجارت و صنعت و تضمین رقابت سالم، پیشنهاد دهد که مقررات راجع به ارتشا به کارکنان بخش خصوصی هم تسری یابد. بدین ترتیب، پیشنهاد اتاق ایران مبنی بر تسری مقررات راجع به ارتشا به کارکنان بخش خصوصی، اقدامی در جهت حفظ حقوق بخش خصوصی و صاحبان تجارت و صنعت و تضمین رقابت سالم بین فعالان اقتصادی خواهد بود.

۱۳- نتیجه گیری:

با بررسی مرور ادبیات درباره رشوه متوجه شدیم که رشوه نمونه بارز ظلم و ستم است و افرادی که برای رسیدن به مقاصد نامشروع خود از راه رشوه وارد می شوند، مورد نفرت دیگران قرار میگیرند. دلالت آیات قرآن کریم و روایات معصومین بر حرمت رشوه روشن بوده و چنین حرمتی، اجماع فقهاء و دلیل عقلی را نیز مستند خویش دارد. حرمت رشوه مختص به باب قضاوت نیست و شامل هر نوع شغل و منصبی می شود. موضوع رشوه عام بوده و علاوه بر وجه نقد هر گونه تعهدی (اعم از مالی و غیرمالی) را که موجب انتفای مرتشی شود را شامل می شود. یکی از مفیدترین و کم هزینه ترین راه های کاهش نرخ جرایم، به خصوص فساد مالی و ارتشا، توسل به رویکرد پیشگیرانه در سیاست جنایی کشورها میباشد. پیشگیری وضعی به عنوان یکی از راهکارهای مبتنی بر حذف یا کاهش موقعیتهای جرم زا و دور نگه داشتن گروههای خطرناک از موقعیت های مجرمانه در جرایم فساد مالی و ارتشا دارای اهمیت بسزایی است. قانونگذار ایران نیز از گذشته تا بحال، اقداماتی را در زمینه مبارزه با ارتشا به عمل آورده است ولی به نظر میرسد که گرایش غالب در اقدامات مذکور با رویکرد سرکوبگرانه شکل میگیرند و به نسبت، پیشگیری غیر کیفری و به خصوص پیشگیری وضعی مورد توجه قرار نگرفته است.

پیامدها و آثار مخرب ارتشا باعث شده که اغلب کشورها مقرراتی را برای مبارزه با این پدیده به تصویب برسانند. در کشور ایران مقررات راجع به ارتشا در ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ و مواد ۵۸۹ الی ۵۹۴ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ و در کشور مصر در مواد ۱۰۳ الی ۱۱۱ قانون عقوبات و در کشور انگلستان در قانون ارتشا انگلستان مصوب ۲۰۱۰، گنجانده شده است. با بررسی تطبیقی که از جرم ارتشا در حقوق کشورهای ایران و مصر به عمل آمد، مشخص شد که مقررات کیفری راجع به ارتشا در کشور ما نسبت به قوانین کشورهای مذکور دارای کاستی ها و خلاهای زیادی است. از آن جمله می توان به محدود کردن عنصر مادی جرم ارتشا به فعل اخذ رشوه در حقوق کیفری ایران در مقایسه با توسعه ی دایره شمول جرم مذکور به افعال در خواست، اخذ و قبول پیشنهاد و وعده ی رشوه در حقوق کشور مصر، محدود کردن جرم ارتشا به بخش دولتی در حقوق ایران در مقایسه با توسعه شمول آن به بخش دولتی و خصوصی در حقوق این کشور و تضییع موضوع رشوه به مواردی که جنبه مالی و مادی دارند در حقوق ایران در مقایسه با شمول آن به منافع مادی و غیر مادی و مزایای مالی و غیر مالی در حقوق کشور مصر اشاره کرد.

مهمترین راهکار های اقتصادی- اجتماعی و قانونی که می توانیم پیشنهاد بدهیم عبارتند از:

« فقرزدایی » که فقر، خود هم از زمینه های پیدایش رشوه است و هم از پیامدهای آن و به همین خاطر است که ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری در چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی جزء سیاست های کلی نظام ذکر شده است؛ « اصلاح سیستم پرداخت حقوق و دستمزد » از طریق رفع هر گونه تبعیض در پرداخت حقوق و دستمزد، ترمیم حقوق و مزایای کارکنان سطوح پایین و اجرای صحیح، دقیق و کارشناسی شده نظام هماهنگ پرداخت کارکنان و همچنین جبران خدمات شایسته کارکنان دولتی در قالب پرداخت اضافه کار، هزینه سفرهای تفریحی و...؛

« خصوصی سازی » زیرا اقتصاد کشورهای پیشرفته بیانگر این واقعیت است که امروزه اقتصادهای پررونق و شکوفا همگی بر مالکیت خصوصی استوارند. البته خصوصی سازی باید با تأسیس نهادهای مناسب صورت گیرد درغیراین صورت در فرایند خصوصی سازی یعنی عبور از اقتصاد دولتی به اقتصاد باز، فرصت رانت خواری و رشوه خواری بیشتر خواهد شد؛

« حکمرانی خوب » طریق ارتقاء کیفیت مدیریت بخش عمومی و شایسته سالاری در کشور و همچنین مقابله با دیوان سالاری و کاهش قدرت اعضای دیوان سالار و جلوگیری از تبانی آنها؛

« فرهنگ سازی برای مبارزه با رشوه خواری » از طریق توجه به دستورات شارع مقدس در خصوص امر به معروف و نهی از منکر و نیز ارتقاء سطح آگاهی های عمومی به شرحی که در اصل ۸ و بند ۲ اصل ۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران صراحتاً بیان شده است. ترویج آموزه های دینی در خصوص زشتی و حرمت رشوه خواری نیز از ابزارهای لازم در این جهت است؛

«نحوه جرم انگاری» فعل ارتكابی در قوانین ایران جرم زاست، چرا که با عدم جرم انگاری «درخواست» و «پیشنهاد» رشوه موجب تسهیل ارتكاب این جرم شده است. رشاء و ارتشاء جرایمی علیه امنیت و آسایش عمومی هستند و نه جرایم علیه اموال بنابراین برای تحقق آن نباید منتظر ماند که مالی پرداخت شود .

جنبه مالی داشتن موضوع جرم رشوه در قانون ایران، موجب جرم زایی در این زمینه می باشد، چرا که گاهی ما به ازاهای غیر مالی وسوسه کننده تر و فسادانگیزتر می باشد و بنابراین خارج کردن آنها از شمول مقررات راجع به رشوه صحیح به نظر نمی رسد بدین ترتیب قوانین سایر

کشورها در بحث از مقررات راجع به رشوه، معمولاً به منافع مالی و غیرمالی اشاره کرده اند، مثلاً براساس قانون عقوبات مصر، بنابر تصریح ماده ۱۰۷، هدیه هر چیزی است که مرتشی از آن فایده ای اعم از مادی یا غیرمادی، حاصل کند.

بنابراین از آنجا که گاهی منافع غیر مالی از منافع مالی دارای مطلوبیت بیشتر و وسوسه انگیزتر است و احتمال بیشتر برای ارتکاب فساد ایجاد می کند، لازم است هماهنگ با مقررات کنوانسیون که در این خصوص برای اعضاء الزام آور است، تحقق جرایم رشاء و ارتشاء و به مواردی که رشوه جنبه مالی دارد محدود نشده و هر گونه امتیاز ناروا، مشمول این مقررات شود.

به تصریح ماده ۳ قانون تشدید، رشوه گیرنده (مرتشی) باید از کارکنان دولت، جزء مستخدمان و ماموران دولتی، اعم از قضایی و اداری، شوراها، شهرداری ها، نهادهای انقلابی، قوای سه گانه، نیروهای مسلح، شرکت های دولتی، سازمان های دولتی یا وابسته به دولت مأمورین به خدمات عمومی، رسمی یا غیررسمی باشد آنچه مسلم است این است که دولت باید بر بخش خصوصی نیز به مانند بخش دولتی، نظارت نماید و باید مقررات راجع به رشوه خواری نظیر اخذ کمیسیون های غیر قانونی را به همه کسانی که چه در بخش دولتی و چه خصوصی خدمت می کنند، اعمال کند و این موضوع را بر گردن قاضی بنهد که با توجه به سمت شخص که در چه بخشی خدمت می کند، مجازات وی را تعیین کند و راه دیگر آن است که سمت دولتی فرد در خود قانون بعنوان یک کیفیت مشدده محسوب گردد. آن چنان که ماده ۱ قانون تشدید در مورد کلاهبرداری که جزء کارکنان دولت می باشند، چنین کرده است.

در حقوق انگلستان براساس «قانون رویه های فساد آلود نهادهای عمومی ۱۸۸۹» که با قانون پیشگیری از فساد ۱۹۱۶ «اصلاح شده است، رشوه عبارت است از اعطا یا پیشنهاد هرگونه پاداش یا امتیاز به عضو یا مأمور بخش عمومی جهت انجام کاری در ارتباط با وظایف محموله آن فرد، در عین حال عبارت مندرج در بخش یک «قانون پیشگیری از فساد مصوب ۱۹۰۶» انگلستان، به گونه ای تنظیم شده که مرتکب رشوه را اعم از شاغلین در بخش خصوصی و عمومی می داند. در این قانون «عاملی» را که برای انجام یا عدم انجام عملی در رابطه با کار با شغل شخصی، هدیه یا مبلغ قابل اعتنائی می گیرد مجرم محسوب کرده است. در این جا «عامل» در معنای محدود آن به کار نمی رود، بلکه هر کسی را که برای دیگری کار می کند در بر می گیرد. همچنین در حقوق مصر، عمل ارتشاء را در صورتی هم که از سوی کارمندان بخش خصوصی انجام می گیرد، جرم، لکن آن را از درجه جنحه به جای جنایت محسوب کرده است. از جهت عناصر مادی و روانی تفاوتی بین این دو جرم نیست و تنها تفاوت موجود از نظر صفت فاعل و موقعیت و مجال وقوع آن است.

لازم است اصلاحات زیر در مقررات راجع به رشاء و ارتشاء مدنظر قرار بگیرد:

الف- جرم انگاری «وعده» و «پیشنهاد» در کنار «دادن» به عنوان فعل ارتكابی لازم جهت تحقق جرم رشاء و «درخواست» در کنار «قبول» به عنوان فعل ارتكابی لازم جهت تحقق جرم ارتشاء. مانند قانون العقوبات مصر و قانون مجازات (که بر خلاف قانون ایران رفتار لازم برای تحقق جرم ارتشاء را «درخواست»، «قبول» یا «اخذ» می داند و رفتار لازم برای تحقق رشاء را دو فعل «پیشنهاد» و «دادن وعده» ذکر کرده اند.

ب- جرم انگاری موضوع غیرمالی و هرگونه امتیازات دیگر در کنار «وجه» و «سند پرداخت وجه»، از جمله وعده ازدواج، برقراری رابطه نامشروع، ارائه اطلاعات و...

ج- تسری حکم رشاء و ارتشاء به سایر مقامهایی که در ماده ۳ قانون تشدید به آنها اشاره شده است (تسری حکم رشاء و ارتشاء به بخش خصوصی)

با توجه به خلاء های قانونی فوق الذکر مواد زیر جهت اصلاح ماده ۵۹۲ ق.م.ا و ماده ۳ قانون تشدید پیشنهاد می گردد :

الف- ارتشاء: درخواست یا قبول هر نوع شیء دارای ارزش پولی یا دیگر منافع از قبیل هدیه، پیشکش، وعده یا امتیاز از سوی یک مأمور یا کارمند دولت یا هر فردی که به انجام دادن وظایف عمومی اشتغال دارد، به طور مستقیم یا غیرمستقیم، برای خود یا هر فرد یا نهاد دیگر، برای انجام دادن فعل یا ترک فعلی که مربوط به وظایف رسمی عمومی اش می شود.

ب- رشاء: وعده، پیشنهاد، یا اعطای هر نوع شیء دارای ارزش پولی یا دیگر منافع از قبیل هدیه، پیشکش، وعده یا امتیاز به یک کارمند یا مأمور دولت یا هر فردی که به انجام وظایف عمومی اشتغال دارد برای خودش، فرد یا نهاد دیگر به منظور واداشتن او به انجام دادن فعل یا ترک فعل در جهت انجام دادن وظایف رسمی عمومی وی.

منابع:

- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۰)، جرم شناسی پیشگیری، چاپ اول، جلد اول، تهران: نشر میزان.
- انوار اللامع فی الشرح مفاتیح الشرایع، شیخ حسین آل عصفور
- باقی، عبدالرضا (۱۳۹۰)، تاثیر رشوه در واپسگرایی جامعه، نشریه مهندسی فرهنگی سال ششم شماره ۵۷ و ۵۸ مهر و آبان ۱۳۹۰
- بحار الانوار، محمد باقر مجلسی
- بسطامی، رجب و صادق طاهائی، ۱۳۹۳، شناسایی ابعاد اخلاق حرفه ای و اثرات آن بر بهبود عملکرد مدیران با رویکرد اسلام، همایش مدیریت تحول در سازمان ها با رویکرد علوم رفتاری، تهران، موسسه نیروی تدبیر ایرانیان.
- پزشکیپور، محمدکریم، ۱۳۹۳، ارتشاء آفتی برای اخلاق حرفه ای، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی استان بوشهر
- تفسیر المیزان، سید محمد حسین طباطبائی
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. «ترمینولوژی حقوق» تهران، نشر گنج دانش.
- داودی، مهدی، ۱۳۹۳، جرم ارتشاء ممکنه در طی تحقیقات مقدماتی از طرف ضابطین دادگستری، اولین همایش ملی وکالت، اخلاق، فقه و حقوق، میبد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد.
- ذولفقاری، ابوالفضل؛ ابراهیم سپهوند و محمدکاظم سپه وند، ۱۳۹۳، بررسی جامعه شناختی پدیده رشوه در ادارت دولتی (مطالعه موردی شهر تهران)، کنفرانس بین المللی مدیریت در قرن ۲۱، تهران، موسسه مدیران ایده پرداز پایتخت ویرا.
- رییس پور، مجتبی و بتول مغفوری، ۱۳۹۴، اهمیت تعلیم و تربیت اسلامی در برخورد با رشوه، کنفرانس ملی پژوهشهای کاربردی در علوم تربیتی و روانشناسی و آسیب های اجتماعی ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین و مرکز مطالعات و تحقیقات،
- السرائر، ابن ادریس حلی، ج ۱: ۴۶.
- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۷۷)، «حقوق کیفری اختصاصی»، ج ۳، تهران انتشارات ژوبین.
- صالحی، تابنده و زینب اعظمی، ۱۳۹۳، رابطه بین شفافیت با رشوه گیری و کسب و کار آسان، اولین کنفرانس بین المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری و علوم اجتماعی، رشت، شرکت کارآفرینان دانشگاهی منطقه آزاد انزلی.
- صدیق نژاد، حمیدرضا و سعید صدیق نژاد، ۱۳۹۴، بررسی تطبیقی جرایم رشا و ارتشاء در حقوق کیفری ایران و کنوانسیون بین-المللی مبارزه با فساد، نخستین کنگره بین المللی حقوق ایران، تهران، مرکز همایشهای توسعه ایران،
- الطریحی، فخرالدین، ۱۳۶۷، «مجمع البحرين»، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- فاضل یزدی، علی و فاطمه احمدیان، ۱۳۹۶، تبعات فساد و رشوه خواری در کسب و کار بین المللی، دومین همایش بین المللی افق های نوین در علوم مدیریت و حسابداری، اقتصاد و کارآفرینی ایران، تهران، انجمن افق نوین علم و فناوری،
- کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، علامه حلی، ۳۲۷.
- کنز العمال، علاء الدین متقی هندی
- مجمع البحرين، فخر الدین الطریحی
- محمدی ری شهری، محمد، «میزان الحکمه»، پژوهشکده ریالران و. حدیث.
- مسالک الافهام، شهید ثانی
- مفاتیح الشرایع، فیض کاشانی
- نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۸۸)، تقریرات درس جرم شناسی (پیشگیری)، دوره دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، نیمسال اول سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹ به کوشش محمد علی بابایی.
- هوشمند، محمود و خیزران خزاییان، ۱۳۹۴، بررسی تاثیر فساد (رشوه) بر حجم تجارت کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته ی منتخب با روش داده های تابلویی، اولین همایش ملی اقتصاد صنعتی ایران، تبریز، دانشگاه تبریز،